

MARGINALIA UZ TEMU ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFSKE BAŠTINE U EUROPSKOM OBZORU

LJERKA SCHIFFLER

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 101
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 29. 6. 2005.

*U čem se tko vidi,
u tom je mišljenju*

Dž. Držić¹

*Strah me izgubit glas
kod poznog roda
koji će zvati ovo vrijeme starim*

Dante²

Objektivno-subjektivnom podudarnošću godine rođenja časopisa i osobnoga sudjelovanja, suradničkog a potom i uredničkog, u ovom u nas jedinstvenom časopisu, namjera mi je na neki način ukratko rezimirati neke spoznaje tridesetljetnog rada na projektu proučavanja povijesti hrvatske filozofije. Na temelju vlastitih rezultata toga rada, predočivanih domaćoj i inozemnoj znanstvenoj javnosti u člancima, raspravama, studijama, knjigama, zbornicima i drugdje, uputila bih vam, ali možda više sebi samoj neka marginalna, što će reći rubno-okvirna, krajnja, načelna pitanja oko primjernosti i nemarginalizacije ove tematike.

Treba li, ovdje i sada, podsjetiti na riječi osnivatelja i pokretača časopisa, prvoga glavnog urednika prof. dr. Vladimira Filipovića, koji je, govoreći o jednom od zadataka ovog polugodišnjaka (povijesnom, kulturnom, nacionalnom) istakao njegovo značenje kao integralnog dionika kulturnog života i stvaralaštva?

¹ Dž. Držić, *U čem se tko vidi*, PSHK, *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, sv. 5, Zagreb, 1968, str. 35.

² Dante, *Raj*, pjev. XVII, 119, 120 u: Dante Alighieri, *Djela, II*, Zagreb, 1976. (prev. F. Čale i M. Zorić).

Spomenuta okvirno-rubna pitanja (*marginalia*) imaju dakako već i neke svoje odgovore i takva predstavljaju spomenutu sastavnicu doista već integralnog kulturnog života i stvaralaštva. Ona pogađaju i ona ključna, načelna pitanja koja se odnose na sintagmu *povijest hrvatske filozofije*, a onda i na mjesto, ulogu, značenje te na šire semantičko polje odnosa Hrvatske i Europe, uspostavljanja duhovnih odnosa zajednice i dijaloga europskih obitelji naroda. O toj pripadnosti zajedničkoj povijesti mišljenja, o jedinstvenoj duhovnoj svijesti, govore i oni mali, skromni, gotovo marginalni doprinosi, na rubovima velike matice mišljenja i od posrednog djelovanja na razvoj novije filozofije.

Ovo će razmatranje stoga biti usredotočeno na tri uporišne točke:

1. *shvaćanje istraživanja i proučavanja naslijeđa*: filozofske misli i ideja, njihova korelata i poruka;
2. *shvaćanja naslijeđa* samog u dva sintagmatska plana; staro – novo (*vetera – nova*);
3. kraljevstva vremena – prošlo, sadašnje, buduće i njihove aporetičnosti; razumijevanje hrvatske filozofije u europskom obzoru, uloge, kretanja i mjerila nacionalne filozofije spram europskih parametara, uzora i usporedbi, utvrđivanja njena faktora proporcionalnosti, odnosno koeficijenta specifičnosti.

Na spomenute je sklopove pitanja u ovoj prilici tehnički gotovo neostvarivo pružiti iscrpne i zadovoljavajuće odgovore. Oni ostaju uvijek tek *desideratum* – koji preostaje kao osnova ustrajavanja osobnih istraživačkih nastojanja i napora, pojedinačnih priloga izgrađivanju i osmišljavanju duhovne kulture naroda kao povijesnog zbivanja – oko čega nastoji i tridesetljetna povijest *Priloga*, njegovi urednici i suradnici, potvrđujući time opravdanost njihova kretanja i postojanja.

Istraživanje i proučavanje filozofskog naslijeđa

Rad na historiografskom i filozofskom istraživanju i proučavanju, na rekonstrukciji djela i misli višestoljetne domaće baštine otvara niz pitanja. Primjerice je to pitanje *teksta / djela* kao *povijesno – materijalne* činjenice, osnove proučavanja, a time i *misli* kao *duhovne* činjenice (vjera, religija, pravo, umjetnost i dr.), o odnosu konkretno – apstraktno, na određeni način, što naime znači davanje oblika stvaranju (stvaralačko-kritička dimenzija misli), na njihov odnos i upućenost na sudbinu misli pa time i na čovjeka pojedinca, naraštaja i naroda, na sudbinu misli da kroz djelo i u njemu oživi. Govorimo o *rekonstrukciji* (povijesnoj) djela koje se neprekidno oblikuje u iskustvu života i dobiva svoje svjetlo (smisao) od njegovih tumača. Pluralitetu i diver-

zitetu filozofskih putova – istraživanjâ, proučavanjâ i metodâ (u spomenutom kontekstu primjena je to filološko-lingvističko-filozofske, hermeneutičke i transkripcijske metode) i vizurâ, odgovara pluralitet i diverzitet života u njegovoj historijskoj pojavnosti.

Otvara se pritom i pitanje povijesnočinjeničnog i *njegove konkretizacije*, te stvaralačkog čina mišljenja u *misli* (odnosno *ideja*), kako to prikazuje i hrvatska književna i filozofska povijest. U tom se javlja kao jedno od pitanja pitanje egzaktnosti, točnosti i preciznosti transliteracije izvornika i njegova prijevoda, transkripcija (fonetske, fonološke), adekvatnosti i korisnosti pojedinih metoda (npr. paleografsko-komparativne) proučavanja starih rukopisa, kodeksa, inkunabula, prijepisa i *rara*, objektivnih kriterija proučavanja (npr. P. Benignus / J. Dragišić, P. P. Vergerius / P. P. Vergerije), njihove faktografske obrade i valorizacije posebice vrijedne za hrvatsku filozofsku baštinu³ (odnosu hrvatskog jezika 14. i 15. st.) i misaonih vjerskih i duhovnih sadržaja, filozofske i teološke baštine o čemu svjedoči vrlo ilustrativno prvi, najstariji prijevod na hrvatski jezik, glagoljski rukopis himne Tome Akvinskog »Lauda, Sion« u omišaljskom misalu.⁴

I brojni drugi primjeri ukazuju na značenje još u mnogomu otvorenih pitanja vezanih uz filozofske rukopise i uz klimu kulturnih krugova starijih razdoblja (njemačko – švicarskih, mađarskih i dr.), kao i uz prinose za poznavanje djela i osoba domaće kulturne i filozofske povijesti.

Kako općenito u tomu odrediti koordinate mišljenja i naći opravdanje ili bar pokušati odgovoriti na pitanje mijenja li se osnova nekog mišljenja za određeno duhovnopovijesno razdoblje, s obzirom na proučavanje koje svagda biva osviješteno vlastitim vremenom. Posebice se to odnosi na hrvatski kulturni i duhovni *compositum* (utjecaj brojnih tradicija: kršćanskosrednjovjekovne i njena duhovna sadržaja, hebrejske i dr. te novovjekovlja), kao svojevrsnom jezičnom *unicumu* (latinski, starocrkvenoslavenski, glagoljski) i kulturnom (književnost, povijest, filozofija, teologija, epigrafika, liturgija), vodeći pritom računa o brojnim i kontinuiranim interferencijama i komunikaciji s europskim kulturnim, znanstvenim, umjetničkim, književnim, filozofskim i drugim dostignućima (istok – zapad, srednja Europa – Mediteran).

Jedan od problema historiografije filozofije odnosi se na temeljni odnos *filozofije* i njene *povijesti*, uključujući pritom i fenomen hrvatske filozofije i njene povijesti, povijesti mišljenja i njene priopćivosti, pitanje konstituiranja nacionalne filozofije i kulture (koje je filozofija jedan segment), Hrvatske

³ V. Š. Jurić, *Iz muzeja hrvatske knjige*, MH, Zagreb, 2000.

⁴ V. T. Vereš, *Najstariji prijevod teksta Tome Akvinskoga je na hrvatskom jeziku*, Prilozi, 15–16, 1982, str. 179–181.

kao povijesnog subjekta (a tada je to tek 19. stoljeće?) čime se distancira od poimanja filozofije i kao osobnoga, kreativnog čina, hrabrosti duha i nerijetko priklon odnosno svodenje na jedan dominantni model mišljenja, svodenje povijesti (pa i filozofske) na nekoliko arhetipova mišljenja (primjerice su to granično uzevši također i velike tradicije zapadnoeuropskog mišljenja, platonizam, odnosno aristotelizma pa i druge).

Upitati nam se tako o značenju sintagme *biti povijestan*, a time i o specifičnom položaju povjesničara filozofije koji se valjda svagda pita (ili bi se to morao) o *smislu* povijesti, o primanju prošlosti i njenomu smislu, o tradiciji i o novim idejama vremena na što ću se ukratko ovdje i osvrnuti.

Koliko se u ovom pokazuje aktualnom, ne samo u povijesnom odmaku, misao A. Bazale o filozofiji kao »svenarodnom duševnom kozmosu« i ona zavređuje i svoje novije promišljanje i vrednovanje, posebice u pluralizmu mišljenja koja su sve više negoli uređeni svijet po mjeri ljudskog, i u klimi sve radikalnije i ekstremnije europeizacije i globalizacije u kojoj se duševno kao pojam i kategorija gotovo izgubilo iz rječnika kao i umne spoznaje kulturne zbiljnosti i polifunkcionalnog zajedničkog dijaloga različitih naroda i njegovih kultura, povijesti i osobitosti.

Kako stoji s povijesnom istinom, historijskom impostacijom mišljenja, opasnošću historicizma 20. stoljeća, kao i ranijih? Ništa manje to ne zadire u pitanje razumijevanja *povijesnosti* mišljenja.

Je li riječ o zakonitosti razvoja mišljenja kroz različite njegove momente (pa se isključuju svi oblici filozofskog dogmatizma, svaki model odnosno shematizam, naime slobodne spekulativne, duhovno-misaone dinamike, napredovanja mišljenja, znanosti i kulture, dakle odbijanja pojma *antikvarne povijesti* i njenih »mrtvih duša«), ili se zakonitosti podređuju apriornim zaključcima o »praznim« stoljećima, o gubitku pamćenja i, usuprot tomu, stajalištima koja afirmiraju zakonitost transhistorijskih tumačenja (*philosophia perennis*, renesansa kao izvor razumijevanja novovjekovne znanosti, umjetnosti i mišljenja), u svemu vidi indikator modernih aplikacija na prošla povijesna razdoblja, ali ne manje i pokazatelj nerazumijevanja unutarnjih bitnih odrednica i značajki tih razdoblja, upitnosti modernih tumačenja jednog prošlog vremena i svijesti tog vremena, utopičnost mišljenja, kako ga od Platona do E. Blocha iskazuju europske filozofije i filozofemi.

Poznaju li tumači povijest bolje od njenih suvremenika posjedujemo li mi danas svijet sigurniji od onih nekadašnjih?⁵

⁵ O tom povijesnom smislu govori aktualno već Nietzsche: »*Historia abscondita*. Svaki veliki čovjek ima snagu koja povratno djeluje: čitava povijest se njemu za volju iznova stavlja na vagu

Nije li jedno od mnogih anakronih lica povijesti i današnje moderno tumačenje tradicije, izraslo iz zastarjelog jednodimenzionalnog poimanja naslijeđa u ime jednog u sebi preživjelog historicističkog »talioničkog lonca« (Burckhardt) podignutog na postolju tri kraljevstva vremena (prošlost – sadašnjost – budućnost, i tradicionalno – moderno) u osnovi vječnog traženja i nalaznja starog koje konotira novo, divljenje plodovima na osnovi poznavanja korijena (M. D. Grmek)? Ako to nije, u čemu je, gdje je mjesto, značenje i uloga tradicije?

U osnovi aporetičnosti mišljenja – kako ćemo to pokušati pokazati – nije moguće prodrijeti do kraja neke prošlosti. Što dakle preostaje povjesničaru filozofije? Ili je možda i u njegovu paradoksalnom i netraženom rezultatu – utvrditi nešto čega možda i nije bilo – i njegova prednost? Napredovanje u novoj spoznaji i u novim sintezama, također u novim oblicima (modernog) eklekticizma i sofistikerije? Jednako i njegova skepsa u dosadašnje rezultate spoznaje? Jednaka onoj koje tumači, odbijanja autoriteta tradicije, oslobađanja od prošlosti, njene slavne sahrane, osuda »industrijalizacije« misli i afirmiranje mišljenja kao osobnog čina?

Otud i o nizu novih pitanja koja pokreće svagda neko novo doba. O preispitivanju i redefiniranju i onih tradicionalnih (čini se i onih već riješenih), kao što su to pitanja primjerice tradicionalnog poimanja intelektualizma, marginalizacije negdašnjih vrijednosti, antropoloških, gnoseoloških, kozmoloških, religijskih, etičkih i drugih, tradicionalnih humanističkih studija, klasičnog obrazovanja, ideala univerzalnosti ljudskog duha usprkos dominantnog optimizma znanstvenog mišljenja, pojava novog eklekticizma, korištenja ideja različitih izvora, sistema i škola, pri čem su i »stare« filozofske ideje »na probi«.

Je li i sama ideja povijesti i civilizacije doživjela svoju transformaciju od razdoblja prvog humanizma, središnjeg mjesta čovjeka u svijetu, ideja slobode, pravednosti i jednakosti prosvjetiteljskih ideala i poruka hrvatskih govornika i diplomata pri stranim vladarima, crkvenim saborima i osobnih epistolografskih zapisa, dragocjenih kao povijesnih svjedočanstava (od Andreisa i Tuberonu preko Križanića sve do novijega doba)? Kako stoji s idejom zalaska ili i kraja povijesti Zapada (od 17. st.), kako stoji s pitanjem i samim shvaćanjem kulture (»treća« ili »nova kultura«), s cjelokupnom panoramom sve veće akumulacije i specijalizacije spoznaje i sveprisutnih novih

i tisuću tajni prošlosti puze iz svojih skrovišta – unutra u njegovo sunce. Ne dâ se sagledati što sve jednog dana neće biti povijest. Prošlost je možda još uvijek u bitnome neotkrivena! Potrebno je još mnogo snaga koje povratno djeluju!» (F. Nietzsche, *Radosna znanost*, Zagreb, 2003, str. 50).

disciplina (fizika, kemija, informatika, genetika, molekularna biologija, neurobiologija, pojava virtualne stvarnosti, biološki diverzitet i dr.)?

Nisu stoga iznenađujuća nastojanja za redefiniranjem starih pojmova – kulture (intelektualne i moralne), čovjeka i humanuma, slobode i njenih granica, znanosti i mišljenja (od G. Steinera do A. Finkelkrauta i drugih) – iz obzora moderne krize duha i odsustva negdašnjih *studia humanitatis*: »Nešto je slomljeno u kraljevini humanitas«, napisat će nedavno A. Finkelkraut,⁶ a G. Steiner upitati: »zbog kojih razloga su tradicije i modeli humanističkog ponašanja ogradili političko divljaštvo tako slabom branom«⁷?

Problemi i dvojbe današnjih historiografa u tom smislu upućuju na različita lica duhovne povijesti, kako istraživanih razdoblja jednako tako i interpretativnih modela kadikad na neznanstvenu samouvjerenost u stvarnost samo onog istraženog, istumačenog (da li i konačnog?). Ne leže li objašnjenja s onu stranu, u području marginalno / ključnog pitanja *zašto* i *kako*, *u ime čega* nekog mišljenja, u razlozima i motivima u kojima se kriju njegova značenja i uloga, vrijednosti i doprinos, u onom *iza* činjeničnog, u otkrivanju i onog slučajnog, efemernog, što se otima povijesnom fakticitetu i povijesnoj empiriji, u onomu što tek čini filozofsku povijest? I tko i kojim kriterijima odlučuje o onom bitnom i nebitnom nekog učenja, pa se tako odnos tradicije i suvremenosti artikulira kao pitanje koje se postavlja kao sljedeće:

Jesmo li uvijek *u* povijesti, bez obzira na povijesno-filozofijsku alternativu apsolutnog uma, odnosno subjektivnog razuma, svagda u kondicionalnoj poziciji spram tradicije? Nalazimo li se kao povjesničari kulture i povjesničari filozofije u Prokrustovoj postelji triju kraljevstva vremena, u ograničenom obzoru jedne antikvarne povijesti, i onda kad je ona kondicional, štoviše i garant budućnosti? Ponosa poznavanja plodova, diveći se korijenima?

Prodor u budućnost stoga postaje kao i konačan prodor u prošlost – utopijskim. Je li prošlost neke filozofije prošla (za nas) ili njen vrijednosni sadržaj pripada nekoj drugoj logici? Ne rješava li svaka filozofija svoja pitanja otpočетка tek rasterećena od tradicije, pa se time bliži onom stvarateljsko-izumiteljskom, svagda novom, u osnovi neprenosivom?

Na drugi je način mislitelj, a onda i tumač nekog mišljenja uvijek na tragu onoga što čovjek za sobom ostavlja, iznova ga otkrivajući, kao nosilac povijesnog, žive povijesnosti?

Ta »arheologija mišljenja« širi prostor mišljenja. Tragovi prošlog tako naime mogu u jednom trenutku biti snažno vidljivi, dominirati i očitovati se

⁶ A. Finkelkraut, *Dolazi glas s druge obale*, DHK, Zagreb, 2003, str. 50.

⁷ *Ib.*, str. 53.

kao ono poticajno daljem traženju i razumijevanju, ili postati nevidljivi, iščeznuti, zagubiti se: »Prošlost ne prolazi, ona se zamagljuje«. ⁸

Ona je u osnovi svagda naša stečevina i biva živom tek našim stvaralačkim, što znači kritičkim odnosom spram nje, ono je što mi kao njeni posrednici o njoj znademo. Ili, ono novo kraljevstvo vremena koje prošlost i budućnost nalazi kao njihov temelj: tradicija, eliotovski pojmljena, kao »mirna točka svijeta koji se kreće niti od niti ka«.

Tek je u tom tako shvaćenom *traganju* (put mišljenja na tragovima) za smislom stvaralačkog u čovjeku, kao za smislom cjeline povijesnih filozofskih stvaralačkih faseta moguće razumjeti ulogu i smisao povjesničara filozofije. Također stajalište i povjesničara znanosti (»ambasadora svjetske znanosti«) i njegovu, kako ju je M. D. Grmek nazvao, *antihistorijsku* metodu kojom se on sâm rukovodio pri svojim proučavanjima filozofskih temelja nove znanosti, posebice njegovo razumijevanje povijesti – tumačenje događajâ *iz onog što im slijedi, a ne prethodi* (iz primjera Galileja, Santorinija i drugih). M. D. Grmek tako piše: »povijest ne proučava prošlost, budući da ona, u doslovnom smislu riječi više ne postoji: povijest nije dostupna i prema tome ne može biti predmetom proučavanja, povijest je znanost koja se bavi *tragovima prošlosti u sadašnjosti* i nastoji opisati, ili točnije sročiti, racionalno i međusobno povezano tumačenje sveukupnih podataka sačuvanih u povijesnim vrelima«. ⁹

Na taj se način po našem shvaćanju ukida antinomičnost tradicija – suvremenost, u *duhovnom stajalištu tumača* u kojem taj binom podjednako živi, budući da to »prošlo« ne znači *starost* misli, ne miruje, nego je dinamičko *živo* kretanje misli (koja korigira, dopunjuje, nadograđuje, mijenja), a njeni tumači se razlikuju, sukobljavaju, odmiču, udaljavaju. U tom smislu ne može biti riječ o nečem »prošlom«, o gramatički prošlom svršenom vremenu, jer se ono uvijek rađa (za nas). Proces je to pamćenja i zaboravljanja (tragova) »spoznatog«, »proučenog«, apsolviranog (otud *modernost tradicije*), otimanja tami i zaboravu, kako se ne bi zametnuli tragovi.

To da li će nešto biti »prošlost« (»passé«) zavisi o nama, o čovjeku, o tomu hoće li se zatvoriti u jednu od dimenzija postojanja gubeći se u povijesnom trenutku *recto-verso*, hoće li izaći iz prošlosti ne bi li napredovao ili vraćati joj se ne bi li se približio nekim vječnim, a nepoznatim uvijek svježim i novim izvorima. Izbjeći banalnosti modernizma, a zauzvrat primiti nešto od

⁸ A. Finkelkraut, op. cit., str. 24.

⁹ M. D. Grmek, *Medejin kotao*, (prev. A. Buljan), Artrezor, Zagreb, 2004, str. 19. (J. Balabanić, *Proslav*).

modernosti tradicije, osvajanjem prošlosti ostaje mogućnošću pred kojom stoji i povjesničar filozofske misli.

Zapitani nad djelima prošlosti pitamo što mislimo o sebi misleći o njima, svjesni zamki ovremenjivanja.

Reflektirajući o glazbenoj estetici i o principima filozofije glazbe, u obzoru odnosa tradicije i modernosti, veliki eksperimentator moderne glazbe (ujedno i literature) John Cage u svojim predavanjima *O nečemu*, 1959, ističe paradoks tradicije i napredovanja:

»moderna se [glazba, prim. aut.] uvijek drži preostataka, dočim je tradicija uvijek bila tradicija koja je raskinula s tradicijom koja u svojim idejama (glazbene harmonije, kontrapunkta) nije držala korake ni sa samom sobom ni s drugim tradicijama«. ¹⁰

U tim aporijama zbivanja i stvaranja (od *ničega ka nečemu*) u kojima se prema J. Cageu odvija cjelokupna europska, ne samo glazbena nego i umjetnička i duhovna povijest, odvija se put ljudske spoznaje i filozofijskog mišljenja te iskustva i njegovog tumačenja.

Hrvatska filozofija u europskom obzoru

Istraživanja povijesti hrvatske filozofijske misli prepoznata u tokovima zapadnoeuropskog duhovnog zajedništva, kao dio njegove kulturne i civilizacijske povijesti, pokazuju raznorodna svoja lica. Duga je lista imena i djela *minores* i *maiores*, i onih nepoznatih još i neistraženih, ali nezaobilaznih i ključnih figura hrvatske filozofije, pokazatelja uzajamnosti primanja i davanja, utjecaja na domaću i stranu kulturnu klimu.

Proučavati povijest hrvatske filozofije i njen europski obzor prvenstveno znači upoznavanje vlastitosti, vlastita povijesna identiteta bez euforičnog preisticanja, ali i bez nivelacija i marginalizacija, i potom utvrđivanja njegove organske ukorijenjenosti u europski intelektualni globus, koliko su pojedinci hrvatskoga naroda ne samo suodređivali nego i bitno utjecali na pravce razvoja domaće, ali podjednako i europske i svjetske filozofije i kulture, od uloge benediktinaca i drugih crkvenih redova, pojedinaca i razdoblja (od H. Dalmatina, hrvatskih latinista, preko F. Petrića, M. Vlačića do R. J. Boškovića i dalje).

To proučavanje sastoji se u traganju za onim što je prvenstveno u toj antinomičnoj povijesti njeno, za onim što se javlja izvan utjecaja, paralela,

¹⁰ J. Cage, *Silence*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1995², njem. pr. E. Jandl, str. 59, 60. (prev. Lj. Sch.)

uzora i okvira, »tračnica«. Koji su to misaoni dosezi, ali i nekritičko imitiranje, eklekticizam, na periferiji velikih europskih kulturnih središta? Ne ni omjeravanje domaćeg stranim parametrima, nego utvrđivanje onog što je u višestoljetnom »prometu« ideja bilo razmjenjivo, uobičajeno prihvaćenom terminologijom aklamativno odčitanim pozitivnim predznakom starog koje uvijek konotira novo i veličinom ideja malog naroda (ne radi li se (i) o velikim kompleksima malog naroda?).

Dva se puta – *via traditionis* i *via moderna* – ukrštaju. Jučerašnja i današnja Europa (multikulturalizma i globalizacije) stoji pred barbarskim nasrtajima ugroženosti ljudskog dostojanstva, u pesimističkoj viziji moderne i sutrašnje civilizacije. Riječ je i opet (i svagda) o imperativu, povijesnom i moralnom, o čuvanju, spašavanju, reproduciranju, ali i izokretanju protiv baštine i o njejoj marginalizaciji. U tom se krije predmet i smisao bavljenja ovim odnosom, punjenje i bogaćenje vlastita duhovnog, ovdje mišljenog filozofskog tezaurusa.

U to su uključena i mnoga druga pitanja (periodizacije, metodologijskih granica, tematskih doticaja u horizontali i vertikalni), veza i pripadnosti, utjecaja u idejno-misaonom,¹¹ sadržajnom kao i povijesnom i estetskom smislu, stvarnih poticaja što u konačnici predstavlja predmet budućih istraživanja.

Kako je u filozofiji upravo sabrana svakolika ljekovitost ljudske nevolje i ljudske sudbe, filozofiju valja tako učiti kako reče stari švicarski liječnik i filozof (»liječnik duše«), poznavatelj božanskih »ljudskih« tajni, Theophrastus Bombastus Paracelsus, »da se u njoj čovjek potpuno pojavi i nađe«. Nastojanja su to i u većim, europskim razmjerima, »novih humanista« koji u novom ključu modernih rasprava o kulturi, društvenim i znanstvenim disciplinama pružaju (*Homo sapiens*, *Machina sapiens*, itd.) nove ideje i shvaćanja o čovjeku i njegovu svijetu.¹²

¹¹ Z. Posavac, »Estetika humanizma hrvatskih latinističkih pjesnika 15. i 16. stojeća«, *Forum*, 16 (1977), 6, str. 972–984; V. Vratović, *Hrvatski latinizam i rimska književnost, Studije, članci ocjene*, Zagreb, 1989; o tematsko-sadržajnoj i problemskoj analizi pojedinih duhovnopolovijesnih razdoblja i djelima njenih predstavnika, v. moje knjige: *Humanizam bez granica ...*, Zagreb, 1992, te *Vetera et nova ...*, Zagreb, 2004.

¹² J. Brockman, *The New Humanists Science at the Edge*, 2003 (v. pr. na tal., F. Paracchini, Garzanti, Milano, 2005).

MARGINALIA UZ TEMU ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFSKE BAŠTINE U EUROPSKOM OBZORU

Sažetak

Osnovom osobnoga proučavanja višestoljetne hrvatske filozofijske misli i njene europske kontekstualnosti ovdje nastojim odgovoriti na neka pitanja koja mi se rubno postavljaju, a smatram ih središnjima i za ovu prigodu.

Riječ je o dva sintagmatska plana: o govoru o hrvatskoj filozofiji iz filozofije u njegovoj horizontali i vertikali, o odnosu filozofije i vremena, povijesnog fakticiteta (*via traditionis* – *via actualis*) te fenomena europeizacije.

Odgovori na ta pitanja nude se iz shvaćanja i određenja filozofijskog mišljenja kao jednog od bitnih fenomena kulture i ljudskog stvaranja u kojem se nastoje nadići okviri spomenutih projekcija.

MARGINALIA CONCERNING THE RESEARCH INTO THE CROATIAN PHILOSOPHICAL HERITAGE IN THE EUROPEAN CONTEXT

Summary

On the basis of personal research into the many centuries of Croatian philosophical thought and its European context, it is here that I am trying to answer some of the edge questions that I believe to be of central importance on this occasion too.

I am talking about two syntagmatic levels: the discussion concerning Croatian philosophy from within philosophy in its horizontal and vertical dimensions, the relationship between philosophy and time, the historical facts (*via traditionis* – *via actualis*), and the phenomenon of Europeanization.

The answers to these questions are given from an understanding and a definition of philosophical thinking as one of the essential phenomena of culture and human creation in which one endeavours to go beyond the framework of the aforementioned projections.